

Szappanok és mesterséges tisztítószeres germisztatikus hatása

NIKODÉMUSZ ISTVÁN,¹ SUJBERT LÁSZLÓ,² S. JÁGER KATALIN¹
és BÁNKUTI FERENC¹

¹MÁV Közegészségügyi Intézet és ²Semmelweis Orvostudományi Egyetem
Közegészségtani Járványtani Intézete, Budapest

Munkacsoportunk egyik tagja Kubában élelmiszer-mikrobiológiai standardokat dolgozott ki, továbbá gyümölcsök flórájával foglalkozott [8, 10]. E munkáival kapcsolatban kérték fel arra, hogy egy ottani termék, a „Jabon rebelde” („forradalmi szappan”) különböző mikrobákra gyakorolt hatását tanulmányozza. A Kubai Közegészségügyi Intézet illetékesei közölték, hogy a szappan cukornádviaszából készült, ami az ország iparának fontos mellékterméke, de az összetételével kapcsolatban nem adtak tájékoztatást. Előkísérletben megállapítást nyert, hogy a készítmény — bár gyengén habzik — kielégítő tisztító hatása.

A terméket sósvízben (0,9%-os NaCl-oldat) oldva 1 és 2%-os töménységben agar táptalajhoz kevertük, a megszilárdulás után különféle mikrobákat oltottunk le rá, s megfigyeltük azok fejlődését. Adatainkat az 1. táblázat szemlélteti.

1% szappan jelenlétében a leoltott 232 törzs közül elsősorban a Gram-negatív pálcikák — bélbaktériumok, festékképzők — mutattak szaporodást, 114 leoltásból 96 akadály nélkül

növekedett. 18 esetben tapasztaltunk mérsékelt növekedést, azaz kisfokú gátlást. Tulajdonképpen a „Jabon rebelde” csak néhány *E. coli*, *Coliform*, *Serratia* és festéket nem képző *Pseudomonas* szaporodását mérsékelte, a legérzékenyebbek a *Proteus* törzsek voltak.

A Gram-pozitív baktériumok jóval érzékenyebbek voltak a „Jabon rebelde” csiragátló hatásával szemben, mint az előbbieket. A legérzékenyebbek a *Streptococcus*ok és a *Corynebacterium*ok mutatkoztak. Itt arra kell felhívni a figyelmet, hogy a *Streptococcus*ok nem emberi eredetűek voltak, hanem ún. indifferens vagy tejsavstreptococcusok, és a *Corynebacterium*ok szintén nem emberi eredetű mikrobák, a *C. diphtheriae*, vagy apathogen alfajai számításba se jöhettek.

25 gombatörzs (15 élesztő, 10 penész) közül 18 növekedését 1% szappan nem befolyásolta, 7 alkalommal minimális gátlás mutatkozott.

2% szappan jelenléte a táptalajban az előzőekhez hasonló eredményeket adott (1. táblázat). Ez alkalommal kevesebb leoltást végeztünk, ennek ellenére az adataink megegyeznek a vártakkal. A *Pseudomonas aeruginosa* és a *Klebsiella* törzsek bizonyultak 2% szappannal szemben is a leginkább ellenállóknak. A gombák szaporodását a szappan az esetek mintegy 1/3-ában gátolta. Csiraölő (germicid) hatást a „Jabon rebelde” alkalmazásakor nem tapasztaltunk.

A szappanok antimikrobás hatásával már számosan foglalkoztak. Először KOCH vizsgálta e képességet, s ő kimondott csiraölő hatást tapasztalt [5]. Hazai adataink valamivel

1. táblázat

1%, ill. 2% „Jabon rebelde” germisztatikus hatása
(232, ill. 125 leoltás eredménye)

Mikrobafajok	1% szappan				2% szappan			
	Törzsek száma				Törzsek száma			
	Leoltott összes	Jól	Közepesen	Nem	Leoltott összes	Jól	Közepesen	Nem
Gram-pozitívok								
<i>Micrococcus</i>	36	3	10	23	18	—	3	15
<i>Staphylococcus</i>	6	—	2	4	3	—	—	3
<i>Streptococcus</i>	11	—	2	9	7	—	—	7
Aerob spórás	28	3	12	13	17	—	3	14
<i>Corynebacterium</i>	12	—	1	11	4	—	—	4
Összes	93	6	27	60	49	—	6	43
Gram-negatívok								
<i>E. coli</i>	21	15	6	—	15	11	4	—
<i>Klebsiella</i>	20	20	—	—	10	9	1	—
<i>Coliform</i>	20	18	2	—	10	8	2	—
<i>Serratia</i>	14	12	2	—	7	5	2	—
<i>Proteus</i>	10	4	6	—	6	2	3	1
<i>Ps. aeruginosa</i>	18	18	—	—	11	10	1	—
<i>Pseudomonas</i> ok	11	9	2	—	6	4	2	—
Összes	114	96	18	—	65	49	15	1
Gombák								
élesztőgomba	15	10	5	—	6	4	2	—
penészgomba	10	8	2	—	5	3	2	—
Összes	25	18	7	—	11	7	4	—

későbbiek, s nem egyeznek KOCH eredményeivel. KONRÁDI [6] és SZANA [17] azt tapasztalták, hogy maga a szappan alig károsítja a csírákat, azok között is főleg a Gram-pozitívokra hat, inkább a szappanok adalékanyagainak tulajdonítható mikrobagátló képesség. Az irodalomban egyébként ellentmondások tapasztalhatók [2, 3, 4].

Évekkel később a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Közegészségtani Járványtani Intézetében a mesterséges mosószerek és alapanyagai (detergensek), valamint mikrobák kölcsönhatásait vizsgáltuk. E vizsgálataink eredményeiről több helyen beszámoltunk már [1, 9, 11, 12, 13, 14, 15] jelenleg azon csíragátló hatást ismertető adatainkat bocsátjuk közre, amelyeket 1% detergenst tartalmazó közegben különböző baktériumok leoltásával értünk el. Az anionaktív detergensek közül a Dodecil-benzol-szulfonát-nátrium (DBSNa) és ennek különböző vegyületei: Marlon A, Ultra, Mos-6, majd a Lauryl-szulfát-nátrium (LSNa) és a Prepagen került vizsgálatra. E vegyszereket 1%-os töménységben adtuk mesterséges (közönséges agar) táptalajhoz, valamint szintetikus táptalajhoz. Az előbbi szilárd, az utóbbi folyékony volt. E táptalajokra nagyjából ugyanazon mikrobákat oltottuk le, mint régebbi kísérleteink során, s a mesterséges táptalaj tenyészeteket 5, a szintetikusokat 10 napig tartottuk megfigyelés alatt.

Az anionos detergensek alkalmazásakor kapott eredményeinket a 2. táblázat tünteti fel.

A DBSNa és készítményei, a szappanokhoz hasonlóan, elsősorban a Gram-pozitív baktériumokat (*Sarcinák*, *Staphylococcusok*, *Micrococcusok*, *Streptococcusok*, *Bacillusok*, *Corynebacteriumok*), ill. azok szaporodását gátolják. Nem tüntettük fel részletesen, de megemlítjük, hogy a legérzékenyebbek a *Streptococcusok* voltak, majd a *Corynebacteriumok* és a *Staphylococcusok*. A *Micrococcusok* és az aerob spórák (*Bacillus* genus) közül akadott néhány törzs, amely növekedésére 1% detergens hatástalan volt, ezenkívül 1-1 *Corynebacterium* törzs is jól kinőtt e koncentrációnál. Szintetikus közegben a Gram-pozitívok közül egy leoltással sem kaptunk teljes növekedést. A Gram-pozitív pálcikák közül szintetikus táptalajon kettő növekedését függesztette fel 1% DBSNa: e két törzs az *E. coli* és *Ps. herbicola* volt. Az *E. coli* általában ellenáll a detergenseknek, de a törzsek 1—2%-a kifejezett érzékenységet mutat. A többi általunk alkalmazott bélbaktérium és festékképző (*Klebsiella*, *Coliform*, *Serratia*, *Proteus*, *Pseudomonas aeruginosa* és más *Pseudomonasok*, *Aeromonas*, *Achromobacter*, *Flavobacterium*) mind kinőtt a DBSNa jelenlétében.

Agarlemezen valamennyi gomba kinőtt, szintetikus táptalajon 44 közül 6 nem mutatott növekedést. Bár e mikrobák közül kevesebbet oltottunk le, mint a baktériumokból, óvatosan arra következtethetünk, hogy a penész- és élesztőgombák érzékenysége a Gram-pozitívok és Gram-negatívok között van.

Általában a DBSNa csíragátló hatása szintetikus közegben jobban kifejezésre jut, mint mesterséges táptalajon. Ennek elsősorban az az oka, hogy a szintetikus táptalaj — egyszerű összetétele következtében — viszonylag tápanyagszegény. Ez pedig a mikrobák szaporodásának — néhány kivételtől eltekintve — nem kedvez. Közönséges agaron az általunk felhasznált mikrobák jól szaporodtak. A szintetikus táptalajon a szaporodás lassabb, ezt a detergensek könnyebben gátolják, mint az erőteljes szaporodást.

A Lauryl-szulfát-nátriumot (LSNa) csak szintetikus közegben próbáltuk ki, 1% LSNa-tartalmú táptalajra 112 leoltást végeztünk. E vegyszer is, akárcsak a DBSNa, elsősorban a Gram-pozitívokat gátolja. 70 bélbaktérium és festékképző törzs közül csak egyet (*Pseudomonas herbicola*) gátol teljesen, s 62 törzs akadálytalanul szaporodik LSNa jelenlétében. A gombák nagyobb része sem reagál a detergens gátló hatására. Eddigi adataink alapján az LSNa gátló hatása kisebb mértékű mint a DBSNa-é, s miután más kísérleteink adatai arra mutatnak, hogy a Lauryl-szulfátot a mikrobák könnyebben bontják le, mint a Dodecil-benzol-szulfonátot, megismételjük javaslatunkat, hogy a környezetvédelem érdekében LSNa-ot használjunk DBSNa helyett, hacsak más ellenjavallat nincs [9, 11].

1% Prepagen-tartalmú táptalajra összesen 214 leoltást végeztünk, agarra 114-et, s szintetikusra 100-at. Az előző két detergens hatásaitól nem találunk eltérést. E vegyület is akadályozza a Gram-pozitív mikrobák szaporodását, néhány kivételtől eltekintve, s zömmel nem hat a bélbaktériumok és festékképzők növekedésére. A gombákra — úgy tűnik — jobban hat, mint a Dodecil-benzol-szulfonát és a Lauryl-szulfát, de ezen adatokat még nagyobb mennyiségű kísérlet eredményével kell alátámasztani. Megemlítjük, hogy a növekedésgátlás ez esetben is jobban kifejezésre jut szintetikus, mint mesterséges táptalajon

A továbbiakban két nemionos detergens hatásairól számolunk be. Prävozellt és SF5-öt kevertünk az előzőekhez hasonló módon táptalajokhoz. Az előző hatását 292 leoltással, az utóbbiét 330 leoltással tanulmányoztuk (2. táblázat). E két vegyület az anionaktív detergenssekhez hasonlóan hatott, a Gram-pozitív baktériumok szaporodását akadályozták főleg. Néhány alkalommal — inkább az SF5 — a gombák növekedését gátolták. Természetesen ezen adatok is megerősítésre várnak. Szintetikus közegben kifejezettebb a detergenssek gátlása, mint agarlemezen; egyébként azonban a nemionos detergenssek bakteriosztatikus hatása, bár a minőség nem tér el, csekélyebb, mint az ionosoké.

2. táblázat

Anionaktív és nemionos detergenssek csíragátló hatása mesterséges (A) és szintetikus (B) táptalajon

Mikrobák	Anionaktív detergenssek				Nemionos detergenssek			
	Törzsek száma				Törzsek száma			
	Összes	Jól	Közepesen nőtt	Nem	Összes	Jól	Közepesen nőtt	Nem
1% DBSNa								
A.								
Gram-pozitívok	35	6	7	22	81	4	25	52
Gram-negatívok	81	77	4	—	87	84	3	—
Gombák	5	3	2	—	36	22	9	5
B.								
Gram-pozitívok	97	—	25	72	25	—	6	19
Gram-negatívok	282	235	45	2	63	60	3	—
Gombák	44	27	11	6	—	—	—	—
1% Prepagen				1% SF5				
A.								
Gram-pozitívok	32	2	6	24	84	3	13	68
Gram-negatívok	70	62	7	1	86	86	—	—
Gombák	14	2	7	5	42	7	7	28
B.								
Gram-pozitívok	36	—	6	30	21	—	1	20
Gram-negatívok	64	63	1	—	50	48	2	—
Gombák	—	—	—	—	24	4	4	16
1% LSNa								
B.								
Gram-pozitívok	31	1	4	26				
Gram-negatívok	70	62	7	1				
Gombák	12	7	5	—				

A Gram-pozitív baktériumok közül a *Micrococcus*ok látszanak a leginkább ellenállóknak mindkét vegyszerrel szemben. Kiemeljük, hogy 66 törzs közül agarlemezen 4 teljesen, 15 mérsékelten kinőtt. Szintetikus közegben 46 leoltás közül 4 jelzett növekedést, ha Prävözellt alkalmaztunk a táptalajban. A Gram-negatívok közül összesen 175 leoltást végeztünk mindkét vegyszerrel szemben agarra, s közülük csak a Prävözell gátolta 3 törzs növekedését, azt is gyengén. Úgy tűnik, hogy a Gram-negatívok szaporodását a nemionos detergensnek alig függesztik fel, s szintetikus táptalajon sincs számottevő gátlás. E jelenségre később visszatérünk, most rámutatunk arra, hogy a gombák viszont érzékenyebbnek látszanak e két vegyülettel szemben, mint az anionosokkal szemben. Nagy különbség e két vegyszer hatása között nem tapasztalható, s megemlítjük, hogy egy harmadik nemionos detergens (Ipafor) szintén hasonlóan hatott. Erről később számolunk be.

Csiraölő hatást sem a kubai szappan, sem az alkalmazott mesterséges mosószernek nem fejtettek ki.

Az eredmények megbeszélése

Még a kubai vizsgálataink felhívták figyelmünket arra, hogy a szappanok hatása szelektív, de nem kielégítő. Mind élelmiszer-, mind kórházhigiénés vizsgálataink szerint a szappanok mikrobiológiai állapota kívánni valót hagy maga után. Nem véletlen, hogy a Gram-negatív mikrobák, amelyek a szappannal és a mesterséges mosószerrel szemben ellenállóbbak, mint a Gram-pozitívok, LOSONCZY adataival egybehangzóan, egyre gyakrabban fordulnak elő, mint kórházi fertőzések okozói [7].

A mesterséges mosószer használata, ahogy erre adataink is rámutatnak, egyre fokozódik, s problémát jelent a környezetvédelem [9, 11, 12, 13, 14, 15]. A szennyvizekkel a felületi vizekbe jutó detergensnek, bár önmagukban nem túlságosan mérgező anyagok, éppen szelektív hatásuknál fogva megváltoztatják a vizek mikroflóráját, s ez a változás megzavarhatja a természetben végbemenő öntisztulási folyamatokat. Ma még talán nincs ok az aggodalomra, de nem árt kissé előre gondolkodni. Jelenleg a vizekben — legyen az szennyvíz vagy felületi víz — a viszonylag kevés tápanyag, valamint hőmérsékleti és egyéb környezeti hatások következtében eddig is inkább a Gram-negatív bélbaktériumok és festékképzők maradtak meg s szaporodtak el. E Gram-negatívoknak jelentőségük van az öntisztulásban, s ez nagyobb, mint a Gram-pozitív coccusoké és pálcikáké. Elméletileg a felszíni vizeinkbe bekerülő detergensmennyiségek az öntisztulást még nem zavarják. Ha növekedik a detergensmennyiség, az még a fontos Gram-negatívokra nem fog hatni, tehát a lebontások nem szenvednek zavart. Ehhez hozzá kell tenni azt is, hogy a detergensnek lebontását — néhány kivételtől eltekintve — éppen az említett bélbaktériumok és festékképzők hajtják végre [9, 12, 15], tehát az egyensúly egyelőre nem borul fel. Természetes azonban, hogy e mikrobák detergensbontó és -asszimiláló képessége nem végtelen.

Más kérdés, hogy mi történik, ha a detergenskoncentráció emelkedik; ez a lehetőség nagyon is reális. Nem árt, ha az esetleges kár kiküszöbölésére már most megteremtjük a lépéseket. Adataink szerint — melyek egyeznek nemzetközi adatokkal —, a nemionos detergensnek csíragatólő hatása kisebb, mint az anionaktívoké. Ha tehát egyéb — toxikológiai és gazdasági — okok miatt lehetséges, akkor ezeket kell mind a háztartásban, mind az iparban előnyben részesíteni. E javaslatot alátámasztjuk még azzal, hogy a nemionos detergensnek könnyebben lebomlanak mint az ionosok.

Összefoglalás

Mesterséges mosószerek és alapanyagaik csiragató hatását vizsgáltuk mesterséges és szintetikus közegben. Megállapítást nyert, hogy mind az anionaktív (Dodecil-benzol-szulfonát-Na, Lauryl-szulfát-Na, Prepagen), mind a nemionos (Prävozell, SF5) detergenszerek elsősorban a Gram-pozitív baktériumok (*Sarcina*, *Streptococcus*, *Micrococcus*, *Bacillus*, *Corynebacterium*) szaporodását gátolják. A Gram-negatív bélbaktériumok és festékképzők jóval ellenállóbbak az előzőknél, különösen a *Klebsiella* és *Pseudomonas* törzsek rezisztenciája kifejezett. A detergenszerek hatása hasonló volt egy kubai szappan készítmény, a „Jabon rebelde” hatásához, az is a Gram-pozitívokat gátolta inkább.

A detergenszerek szelektív hatása káros lehet az embergyógyászatban, de nagyobb kárt jelent a bioszférában, mert ez is visszahat az emberre. Az élővizekbe jutó detergenszerek megzavarhatják az öntisztulást. Ez a veszély ma még kevésbé áll fenn, de a jövőben fokozottan jelentkezhet. A lehetőség kiküszöbölésére célszerű nemionos detergenszereket használni, ha lehetséges. Ezek antimikrobás hatása kisebb, és lebonthatóságuk nagyobb mértékű, mint az anionos detergenszereké.

A szerzők köszönetet mondanak M. C. BRAVO Y ALMAGUER DE ARGÜELLESnek, valamint M. D. FERNANDEZ Y IBARGURENnek (Instituto Quimica de los Alimentos, La Habana) a kubai szappan antimikrobás hatásának vizsgálatában való közreműködésükért.

Irodalom

- [1] DÁKAY, M., FODOR, F. & NIKODEMUSZ, I.: Die Wirkung von synthetischen Detergenzien auf die Formazanbildung verschiedener Umweltbakterien. Zbl. Bakt. Hyg. I. Orig. B. **174**. 121—124. 1981.
- [2] FODOR F. & VEDRES I.: A közegészségtan — járványtan alapvonalai. II. Medicina. Budapest. 1975.
- [3] HAMMER D.: A fertőtlenítésről. Orv. Hetil. **55**. 628—630. 1911.
- [4] HEINRICH J.: A szappanok gyógyhatása. Orv. Hetil. **48**. 324—327. 1904.
- [5] KOCH, R.: Über Desinfektion. Mitt. aus d. kaiserl. Gesundh. Amt. 1982.
- [6] KONRÁDI D.: Szappanok fertőtlenítő hatásának vizsgálata. Orv. Hetil. **46**. 332—334. 1902.
- [7] LOSONCZY Gy.: Iatrogen infekciók. Medicina. Budapest. 1975.
- [8] NIKODEMUSZ I., BRAVO Y ALMAGUER DE ARGÜELLES, M. C. & FERNANDEZ Y IBARGUREN, M. D.: Adatok a grape-fruit (*Citris paradisi* v. *Citrus decumanus*) mikroflórájáról. Élelmiszervizsg. Közl. **17**. 282—286. 1971.
- [9] NIKODEMUSZ, I., FODOR, F. & SUJBERT, L.: Laurylsulfat im Bakterienstoffwechsel. Städtehyg. **29**. 18—20. 1978.
- [10] NIKODEMUSZ I., KERTÉSZ I., & OTERO GONZALEZ, E.: Élelmiszervizsgáló módszerek a Kubai Köztársaságban. Élelmiszervizsg. Közl. **15**. 109—112. 1969.
- [11] NIKODEMUSZ, I., SUJBERT, L. & FODOR, F.: Wirkung von Laurylsulfanatrium auf die Gasbildung mancher Darmbakterien. Städtehyg. **30**. 216—218. 1979.
- [12] NIKODEMUSZ, I. et al.: Untersuchungen über die Wirkung eines anionaktiven synthetischen Detergenz-Grundstoffes (NaDBS) auf einige, für die selbstständige Reinigung von Oberflächengewässer wichtigen Bakterien. Z. ges. Hyg. **22**. 846—849. 1976.
- [13] NIKODEMUSZ, I. et al.: Über die Wirkung von Detergenzien auf Mikroben. Zbl. Bakt. Hyg. I. Orig. A. **236**. 136—140. 1976.
- [14] NIKODEMUSZ, I. et al.: Wechselwirkung von anionen Detergenzien und Mikroben. Städtehyg. **28**. 176—178. 1977.

- [15] NIKODEMUSZ, I. et al.: Utilisation des détergents par divers bactéries. Arch. Inst. Pasteur Tunis. **54**. 67—72. 1978.
- [16] OJAJÄRVI, J.: Evaluation of hand washing and disinfection methods used in hospital wards. Acad. Dissertation. Univ. of Helsinki. 1981.
- [17] SZANA S.: Különböző szappanok csíraölő képessége. Orv. Hetil. **46**. 180—182. 1902.